

Korta rapporter – *Short communications*

<https://doi.org/10.34080/os.v15.22746>

Kan häckningskonkurrens med sångsvan *Cygnus cygnus* orsaka en nedgång i den svenska populationen av taigasädgås *Anser fabalis fabalis*?

*Can nesting competition with Whooper Swan *Cygnus cygnus* cause a decline of the Swedish Taiga Goose *Anser fabalis fabalis* population?*

HAKON KAMPE-PERSSON, LEIF BILDSTRÖM & MATS BILDSTRÖM

Sädgåsen *Anser fabalis* är i Sverige rödlistad som *missgynnad* på grund av ett förhållandevis litet bestånd med osäker populationsutveckling (Gärdenfors 2000). Det svenska beståndet antas uppgå till cirka 1000 häckande par (Svensson m.fl. 1999). Världspopulationen av nominatrasen *fabalis* uppgick hösten 2003 till drygt 100.000 fåglar, men antalet gulnäbbade individer (vår form) minskar snabbt till förmån för svartnäbbade (Leo van den Bergh, i brev till HKP).

Nominatrasen har studerats flitigt under vinterhalvåret, men knappast alls under senare delen av vårsträcket och häckningen (för en sammanfattning, se Nilsson m.fl. 1999). För att fylla de mest akuta kunskapsluckorna under denna del av årscykeln krävs forskning baserad på individualmärkta fåglar. Med tanke på terrängen gässen vistas i kan det då inte bli frågan om annat än halsringmärkning. Dessutom visar tidigare projekt klart och tydligt att för häckningsstudier krävs att gässen märks i eller nära häckningsområdet och inte i vinterkvarteren.

För att utröna om det skulle vara möjligt att

framgångsrikt fånga häckande sådgäss för halsringmärkning i Malå kommun genomfördes en pilotstudie under 2003 och 2004 (Kampe-Persson m.fl. 2004). Under tre veckor i juli–augusti 2003 kontrollerades, med Byastugan i Sandfors som basläger, ett stort antal potentiella häcklokaler. Arten hittades på endast två lokaler, ett par med fem ungar på den ena samt en ensam unge och en ruggande adult på den andra. Påföljande sommar koncentrerades fältarbetet till de lokaler där det skulle vara möjligt att genomföra fångstförsök med kort varsel om några familjer upptäcktes. Gammal spillning hittades på några lokaler, men ingen ny, och inte heller några andra tecken på att det fanns några familjer på dessa lokaler.

Den dåliga reproduktionen 2003 kunde bero på att en kall sen vår följdes av en varm och nederbördsfattig sommar, ty även sångsvan och trana hade ett dåligt år. Men mot bakgrund av att häckpopulationen av sådgås i Malå kommun sedan 1960–1975 minskat till 15–40 par (Bildström 2004a), och då även 2004 blev ett dåligt häckningsår, uppkom diskussion om vad orsaken kunde vara. Sångsvanens etablering och ökning inom kommunen befanns i det sammanhanget vara en viktig pusselbit.

Den första häckningen av sångsvan i Malå kommun konstaterades vid Dammtjärn, Sandfors 1982 (Bildström 2004a). Sedan dess, framförallt under det senaste decenniet, har arten ökat kraftigt, och idag häckar 25–40 par. Under senare år har flera personer bevitnat hur aggressiv sångsvanen kan vara under häckningen. Genom våldsamma attacker har sådgäss förhindrats landa i vatten som ockuperats av svanpar, till exempel i Rudtjejure våren 2003 (LB, pers. obs.), även då gässen försökt landa hundratals meter från svanarna. I Grundträskområdet häckade det tidigare sådgås vid så gott som varje tjärn, till exempel påträffades åtta häckande par vid våtmarkerna väster om Grundträsk 1982 (Grahn 2003), men i takt med att sångsvanen

etablerade sig försvann gässen, först från de största tjärnarna men sedan även från de mindre, och det senaste decenniet har ingen sädgåshäckning skett i det området (Kurt-Olov Björk, muntligen till MB).

Sångsvanen är känd för att vara mycket aggressiv på häcklokalen, och länge trodde man att arten inte kunde häcka med mer än ett par i en sjö (Brazil 2003). Denna aggressivitet riktas inte endast mot artfränder utan även mot andra arter, t.ex. knölsvan, kanadagås, grågås, trana och jungfrutrana. Däremot har sångsvan och smålom setts häcka i samma sjö (LB, pers. obs.). I samtliga rapporterade fall av aggression mellan sångsvan och knölsvan har den förstnämnda avgått med segern, vilket fick Arvidsson (1987) att spekulera: "Kanske blir det så i framtiden att sångsvanen häckar i våra insjöar och knölsvanen blir hänvisad till våra kuster." Från Lycksele Lappmark rapporteras om hur sångsvanar brutalt jagat bort en kanadagåsfamilj från sin häckningssjö genom att helt enkelt jaga upp dem på land (Bildström 2004b). I Blausjaur var kanadagås stadig häckfågel tidigare, men sedan sångsvan etablerat sig har varken kanadagås eller sädgås setts (LB, pers. obs.). Det är kanske mer än en tillfällighet att kanadagåsens tillbakagång i Malå kommun i tid väl sammanfaller med sångsvanens uppgång (Bildström 2004a).

Bland alla de hotfaktorer som listats för sädgåsen återfinns inte häcklokalskonkurrens med sångsvan (Ahlén 1977). Och hade inte resultatet av fältarbetet i Malå kommun blivit så magert, är det inte säkert att saken hade uppmärksammats nu heller. Att den inte kommit upp tidigare beror troligen på en kombination av brist på ornitologer inom sädgåsens häckningsområde och sångsvanens snabba populationsuppgång. I de två nordligaste länen har antalet häckande sångsvanar ökat från något eller några tiotal par på 1930-talet (Rosenius 1937) till knappt 3000 par 1997 (Nilsson m.fl. 1998). Betydelsen av denna konkurrens om häcklokaler är idag okänd, men sädgåsens rödlistning kräver naturligtvis att frågeställningen tas upp till seriös behandling. Den bör dock ej ses isolerad, utan diskuteras i samband med andra hotfaktorer, såsom upphörd myrslätter, nedlagt silängsbruk, dikning av myrmark och sumpskog, skogsavverkning, utbyggnad av skogsbilvägsnätet och mänsklig störning, till exempel fritidsfiske, bärplockning och lågflygande sportflygplan/helikopter.

Att flera faktorer verkat samtidigt gör det ytterst vanskligt att dra slutsatser av historiska uppgifter. Upphörd myrslätter har ofta framförts som förklaring till en geografisk och antalsmässig tillbakagång hos sädgåsen under det senaste halvselet

(Mellquist & von Bothmer 1982). Andra har inte funnit något stöd för ett sådant samband (Pirkola & Kalinainen 1984) eller betvivlat dess betydelse (Svensson m.fl. 1999). I det undersökta området var god tillgång på myrar som kunde utnyttjas för slätter en grundförutsättning för att nybyggare skulle kunna etablera sig där för två århundraden sedan (Bildström 1997). Myrslättern upphörde i mitten/slutet av 1950-talet, vilket gör att ett svagt samband möjligen kan skönjas, ty sädgåsen hade en tätare stam under perioden 1960–1975 än idag (Bildström 2004a). Sambandet kompliceras dock av det faktum att sädgåsens ökade betydligt i antal mellan 1930- och 1960-talet. Malå kommun skiljer sig även i ett annat avseende, ty den stora renstammens bete har sannolikt medfört att effekterna av upphörd myrslätter ej blivit lika drastiska som på andra håll i Norrland.

Under häckning rör sig sädgåsen över ett område på 10–20 km² eller mer, varvid områdets olika delar av myrmark, småvatten, bäckar och bärrika skogsholmar utnyttjas i varierande grad under häckningscykeln (Pirkola & Kalinainen 1984). Sädgåsens biotopkrav under häckningstid är dåligt kända, men kan antas vara höga med tanke på att gässen vid våtmarksinventeringar oftast återfunns i de högst klassade områdena (Eriksson & Henriksen 1990). Vid häcklokalskonkurrens med sångsvan riskerar sädgåsen därmed att tvingas till områden som är mindre lämpade. Detta skulle i sin tur kunna leda till att betydligt färre flygga ungar produceras, ett samband som påvisats för grågås i Skåne (Nilsson m.fl. 2002). Kanske är det vad som sker, ty låg reproduktionsframgång har konstaterats hos sädgås (ArtDatabankens Artinformation). En naturvårdsmässig nackdel vid låg reproduktionsframgång hos långlivade arter är att allvaret i situationen ofta inte blir uppenbart förrän häckfåglarna börjar dö av ålderdom. För att få en tidig varning krävs övervakning som upplyser om såväl populationstrend som reproduktionsframgång. De nationella sädgåsinventeringar som sedan 1977 årligen genomförs i oktober och november (Nilsson 2000, 2003) kan inte fylla denna uppgift, ty av de inräknade sädgässen tillhör endast i storleksordningen tio procent den svenska häckpopulationen. Samordnade räkningar på vårrastlokaler i Västerbotten och Norrbotten ger viss vägledning om det svenska beståndets storlek (Skylberg & Hansson 2004). Men så länge man inte vet hur gässen rör sig mellan olika lokaler och hur länge de stannar på respektive lokal, kan dessa inte bidra med annat än minimisiffror. För att övervakningen skall bli effektiv tycks det därför oundvikligt att en del

av populationen förses med halsringar.

Den utvecklingsfas som den svenska sädgåspopulationen befinner sig i just nu påminner oroväckande mycket om den som den andra gåsen i Norrland gick igenom under 1900-talet. Trots att fjällgåsen *Anser erythropus* idag befinner sig på gränsen till utrotning i Fennoskandia (Aarvak & Timonen 2004), vet man inte vad som förorsakade den katastrofala utvecklingen. Om inte den redan konstaterade populationsminskningen, tillsammans med alla listade hotfaktorer, är tillräckligt för att något skall göras för sädgåsen i Sverige, borde fjällgåsens öde fungera som väckarklocka även för den mest svårväckta.

Referenser

- Aarvak, T. & Timonen, S. (red.) 2004. *Fennoscandian Lesser White-fronted Goose conservation project. Report 2001–2003*. WWF Finland Report No. 20, 56 sidor & Norwegian Ornithological Society, NOF Rapportserie report no. 1-2004.
- Ahlén, I. 1977. *Faunavård – om bevarande av hotade djurarter i Sverige*. 256 sidor. Skogshögskolan & Statens Naturvårdsverk, Stockholm.
- Arvidsson, B.L. 1987. Sångsvanens *Cygnus cygnus* utbredning och populationsstorlek i Sverige. *Vår Fågelvärld* 46: 248–255.
- Bildström, L. 1997. *Bygdehistoria över byarna Sandfors Småberg Lillås*. 121 sidor. Leif Bildström, Malå.
- Bildström, L. 2004a. *Fåglar i Malå*. Leif Bildström, Malå.
- Bildström, M. 2004b. Gäss tvingas ut av sångsvan. *Allt om Jakt & Våpen* 10/2004: 52–54.
- Brazil, M. 2003. *The Whooper Swan*. 512 sidor. T & A D Poyser, London.
- Eriksson, P. & Henricsson, T. 1990. Sädgåsen *Anser fabalis* i Åsele lappmark. *Vår Fågelvärld* 49: 7–14.
- Grahn, H. 2003. *Fåglar i Norsjö 2003*. 40 sidor. Henning Grahn, Norsjö.
- Gärdenfors, U. (ed.) 2000. *Rödlistade arter i Sverige 2000. The 2000 Red List of Swedish Species*. 397 sidor. ArtData-banken, SLU, Uppsala.
- Kampe-Persson, H., Bildström, L. & Bildström, M. 2004. Halsringmärkning av taigasädgåsen i Västerbotten 2004. *Fåglar i Västerbotten* 29: 64–72.
- Mellquist, H. & von Bothmer, R. 1982. Sädgåsen som häckfågel i Sverige. Sidorna 23–28 i *De svenska gässen* (Svensson, S., red.). *Vår Fågelvärld, supplement 9*. Sveriges Ornitologiska Förening, Stockholm.
- Nilsson, L. 2000. Changes in numbers and distribution of staging and wintering goose populations in Sweden, 1977/78–1998/99. *Ornis Svecica* 10: 33–49.
- Nilsson, L. 2003. Internationella gäsinventeringar i Sverige. Sidorna 35–43 i *Fågelåret 2002. Vår Fågelvärld, supplement 40*. Sveriges Ornitologiska Förening, Stockholm.
- Nilsson, L., Andersson, O., Gustafsson, R. & Svensson, M. 1998. Increase and changes in distribution of breeding Whooper Swans *Cygnus cygnus* in northern Sweden from 1972–75 to 1997. *Wildfowl* 49: 6–17.
- Nilsson, L., van den Bergh, L. & Madsen, J. (1999) Taiga Bean Goose *Anser fabalis fabalis*. Sidorna 20–36 i *Goose populations of the Western Palearctic* (Madsen, J., Cracknell, G. & Fox, A.D., red.). Wetlands International Publication No. 48, 343 sidor. Wetlands International & National Environmental Research Institute, Wageningen & Rønde.
- Nilsson, L., Green, M. & Persson, H. 2002. Field choice in spring and breeding performance of Greylag Geese *Anser anser* in southern Sweden. *Wildfowl* 53: 7–25.
- Pirkola, M.K. & Kalinainen, P. 1984. The status, habitats and productivity of breeding populations of Bean Goose, *Anser fabalis fabalis*, in Finland. *Swedish Wildlife Research* 13(1): 9–48.
- Rosenius, P. 1937. *Sveriges fåglar och fågelbon*. Fjärde bandet, 428 sidor. C.W.K. Gleerups Förlag, Lund.
- Skyllberg, U. & Hansson, P. 2004. Umedeltat – viktig rastplats för Skandinavien taigasädgåsen. *Vår Fågelvärld* 63(2): 18–22.
- Svensson, S., Svensson, M. & Tjernberg, M. 1999. *Svensk fågelatlas. Vår Fågelvärld, supplement 31*, 550 sidor. Stockholm.

Summary

In Malå, southern Lapland, the first breeding of Whooper Swan *Cygnus cygnus* was recorded in 1982. The species has increased markedly since then, especially during the last decade, and 25–40 pairs breed in the municipality now. In this area, several persons have witnessed how aggressive the Whooper Swan can be during breeding. By violent attacks Taiga Geese *Anser fabalis* have been prevented from landing in waters occupied by a swan pair, even when the geese have tried to land hundreds of metres from the swans. In the Grundträsk area, the Taiga Goose bred at almost every tarn earlier, but at the time of the establishment of the Whooper Swan the geese disappeared, first from the largest tarns but later also from the smaller ones, and during the last decade there has been no breeding of Taiga Goose in this area. In the light of these data, the urgency of obtaining knowledge about the ultimate outcome of nesting competition between these two species is stressed. The Taiga Goose is included as *near threatened* in the Swedish Red List.

Hakon Kampe-Persson, Zoekologiska avdelningen, Ekologihuset, 223 62 Lund. Epost: kampepersson@hotmail.com

Leif Bildström, Smultronstigen 33, 930 70 Malå. Epost: calidris55@hotmail.com

Mats Bildström, Rentjärnvägen 30, 930 71 Rentjärn. Epost: matsbildstrom@hotmail.com